Opgespoord verleden.

Ontsluiting oud archeologisch onderzoek

Inleiding

De afgelopen ruim 30 jaar is door de gemeente Nijmegen veel archeologisch onderzoek uitgevoerd, waarvan een groot deel nog niet is uitgewerkt en/of gepubliceerd. Vanaf 2022 is vanuit het coalitieakkoord (2022-2026) voor de komende vier jaar jaarlijks €200.000 beschikbaar gesteld voor de ontsluiting en publicatie van oud onderzoek, waarmee de basis voor het archeologiebeleid en de input voor visualisaties in de openbare ruimte wordt versterkt.

Voorgeschiedenis

Sinds de oprichting van de gemeentelijke archeologische dienst in 1989 is tijdens de bouw van de grote uitbreidingswijken in Nijmegen-West en in Nijmegen-Oost veel archeologisch onderzoek gedaan. Ook in de binnenstad heeft veel bodemonderzoek plaatsgevonden, bijvoorbeeld in de jaren ’90 bij de aanleg van de winkelpassages en parkeergarages. In die tijd was archeologisch onderzoek nog niet gekoppeld aan de verplichting tot uitwerken en rapporteren, zoals dat sinds de Wet op de archeologische monumentenzorg in 2007 en nu de Erfgoedwet wel is geregeld. Ook de capaciteit van de archeologische dienst van de gemeente was beperkt en uitwerking van archeologisch onderzoek is tijdrovend en kostbaar. Daarom werden archeologische vondsten en de velddocumentatie van het onderzoek in het archeologisch depot opgeslagen zonder adequate registratie en conserveringsmaatregelen. Veel van de kennis uit deze opgravingen is slechts beschikbaar via de betrokken archeologische medewerkers, die in veel gevallen niet meer werkzaam zijn bij de gemeente of zelfs inmiddels zijn overleden. In de publicatie Graven met Beleid[1] uit 1996 is een eerste overzicht opgenomen van het gemeentelijke archeologische onderzoek in Nijmegen en wat hiervan de algemene resultaten en interpretaties op dat moment waren.

Aanleiding

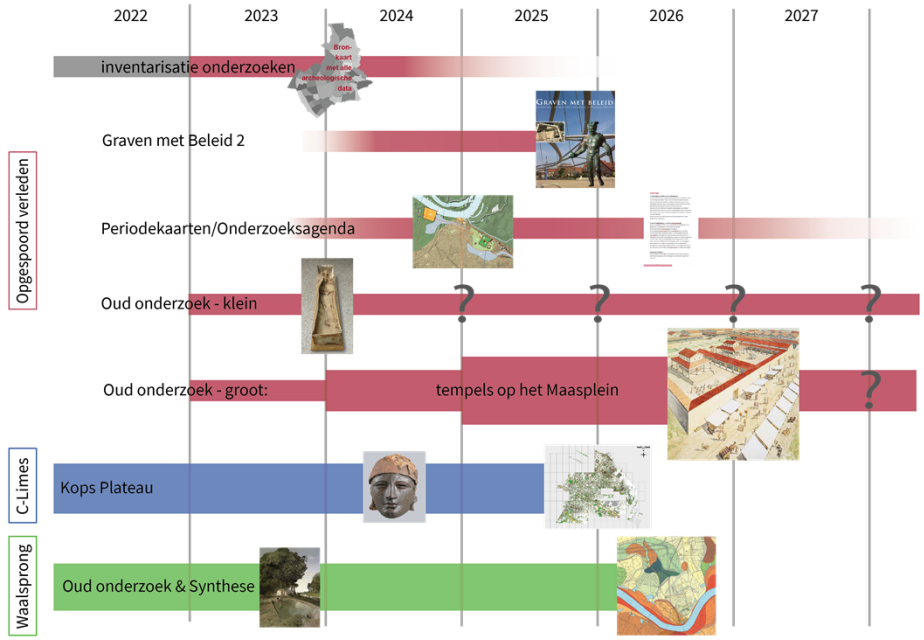
Een goed overzicht van alle archeologische bodemingrepen binnen de gemeentegrens is niet alleen van groot belang voor het vormgeven van het archeologiebeleid, maar ook voor een goede dienstverlening bij vergunningverleningen. In het kader van de Erfgoedwet is het belangrijk dat deze bodeminformatie voor de burger straks transparant en makkelijk toegankelijk is. Om onze basis op orde te krijgen is reeds in 2020-2022 in het kader van de Erfgoedstrategie begonnen met de systematische registratie en waardering van a) de onderzoeken die door het eigen archeologisch bureau van de gemeente Nijmegen zijn uitgevoerd, b) alsmede de onderzoeken van de AWN en c) de Stichting Stadsarcheologie Nijmegen (de voorloper van de gemeentelijke archeologische dienst. In 2022 is aangevangen met de waardering van de onderzoeken en vondstmeldingen uitgevoerd door d) resp. de commerciële archeologische bedrijven en e) particulieren. De komende jaren rest naast het afronden van a t/m e, het waarderen van de onderzoeken van f) de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (voorheen Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek, g) het Rijksmuseum van Oudheden, h) de universiteiten en het toevoegen van nieuw archeologisch onderzoek. De waardering zal worden ondergebracht in een dynamisch onderhouden digitale kaart, waarbinnen de informatie omtrent deze onderzoeken zal worden ontsloten. Deze kaart dient als onderlegger voor de overige, hieronder nader toegelichte, doelstellingen. Daarnaast vergemakkelijkt het de besluitvormingsprocessen rondom vergunningverlening.

[1] Graven met Beleid is een publicatie met een overzicht van gemeentelijke archeologische onderzoeken in Nijmegen tussen 1989 en 1995.

Met de verbouwing van het archeologische depot van de gemeente en nieuwe kwaliteitseisen voor het opslaan en bewaren van archeologische documentatie en vondsten in het gemeentelijk depot is in 2019-2022 een inventarisatie en registratie van al het aanwezige gegevensbestanden en vondstmateriaal uitgevoerd om te bepalen wat nodig is voor een adequate registratie en beheer van het materiaal. In 2019 is ook een start gemaakt met het opstellen van een nieuwe waarden- en beleidskaart voor archeologie. Door de resultaten van uitgevoerd archeologisch onderzoek en de inhoud van ons depot te ontsluiten middels een kaart, komt deze kennis op een efficiënte en effectieve wijze ter beschikking en wordt het openbaar toegankelijk voor vergunningverleningen en als input voor visualisaties en culturele activiteiten over het verleden van de stad.

Doelstellingen

Voor de komende vier jaar is een programma samengesteld dat zich richt op de verdere ontsluiting van het oude archeologische onderzoek en dat op hoofdlijnen bestaat uit vijf doelstellingen (zie fig.1). Het eindproduct is dan ook meerledig:

Figuur 1. Programma uitwerking oud archeologisch onderzoek

1. Voortzetting van de inventarisatie en waardering van reeds uitgevoerd onderzoek in Nijmegen

Binnen deze post wordt de voormalige Erfgoedstrategie voortgezet, waarbij interne en externe onderzoeken worden gewaardeerd en worden toegevoegd aan het projectenoverzicht en een projectenkaart. Deze waardering bestaat uit de volgende onderzoeken:

a) Eigen onderzoeken (Onderzoeken bureau archeologie Nijmegen; 1989 - heden)
b) Waarnemingen Archeologische Werkgroep Nederland, regio Nijmegen (AWN; 1968 - heden)
c) Onderzoeken Stichting Stadarcheologie Nijmegen (SSN; 1983-1989)
d) Onderzoeken commerciële archeologische bedrijven (1995-heden)
e) Vondstmeldingen overig (particulieren, Weve etc.; ca. 1800 - heden)
f) Onderzoeken Rijksdienst (1972-1995)
g) Onderzoeken Rijksmuseum van Oudheden (RMO; 1834-1967)

h) Onderzoeken Universiteiten (KUN, VU; 1966-1996)

2. Publicatie Graven met Beleid 2 (2023-2024)

De komende twee jaar zullen van het oud onderzoek uitgevoerd door Bureau Archeologie van de gemeente Nijmegen in de periode tussen 1996 en ca. 2006 de voornaamste resultaten in een toegankelijke vorm beschikbaar worden gesteld. Omdat deze onderzoeken niet volgens de huidige geldende normen van de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (de Nederlandse richtlijn waar archeologisch onderzoek aan moet voldoen) zijn uitgevoerd, is er geen wettelijke verplichting een volledige rapportage op te stellen. Om de belangrijkste conclusies van deze onderzoeken wel beschikbaar te hebben en te kunnen benutten in besluitvormingsprocessen in het kader van gebiedsontwikkeling en vergunningverlening, kan deze publicatie worden aangewend, sneller dan een volledige uitwerking in rapportages. Het biedt tevens de gelegenheid voor een breder publiek een overzicht van het uitgevoerde onderzoek te presenteren (met o.a. nieuwe periodekaarten). Bovendien geeft het boek aan welke onderzoeken de moeite waard zijn, vanwege hun bijdrage aan het verhaal van Nijmegen, in de toekomst alsnog nader uit te werken.

3. Vervaardigen en updaten periodekaarten (2023-2024)

De komende twee jaar zullen de bestaande, maar grotendeels verouderde overzichtskaarten van perioden worden aangevuld met de resultaten van onderzoeken uit de afgelopen 15 jaar. Dit zal nauwkeurige gegevens opleveren met als doel om de besluitvorming te kunnen baseren op recent voorhanden zijnde kennis over ons bodemarchief. Veelal zal van deze update gebruikgemaakt kunnen worden om een betere verwachting van een eventuele vindplaats te kunnen maken. De periodekaarten kunnen vervolgens ook gebruikt worden in vrij toegankelijke GIS-applicaties en op websites, zoals die van de historische kaarten van Nijmegen.

4. Uitwerking van enkele kleinere oude onderzoeken (2023: de ‘loden lady’ uit de Burchtstraat)

Doelstelling is ieder jaar een kleiner oud onderzoek uit te werken en te rapporteren. Niet alleen is dit voor onze kennis van belang, maar bieden deze inkijkjes in onze geschiedenis goede gelegenheid om te burger te laten kennismaken met onze bijzondere archeologie. De gekozen onderzoeksprojecten zullen dan ook onder andere op hun publiciteitswaarde gebaseerd worden. Dit jaar is hiervoor het onderzoek van ‘De loden lady’ (intern project Gm3) geselecteerd, waarvoor tevens samenwerking is gezocht bij het project Constructing the Limes (Universiteit Utrecht) en het Valkhof Museum. Zo is gezamenlijk een subsidieaanvraag ingediend voor het laten uitvoeren van DNA- en isotopenonderzoek. De resultaten zullen in samenwerking met het Valkhof Museum worden gepresenteerd.

De loden lady

In mei 2001 werd tijdens rioolwerkzaamheden in de Burchtstraat op twee tot drie meter onder het straatniveau een loden grafkist aangetroffen met daarin resten van een dame uit de Romeinse tijd (zie fig. 2). Lood was in die tijd een bijzonder kostbaar materiaal, wat erop duidt dat dit een welgestelde dame zal zijn geweest. De loden kist en de skeletresten zijn indertijd slechts summier onderzocht, zodat deze snel tentoongesteld kon worden in Museum Het Valkhof. Door de opgravingscontext goed uit te werken en met de toepassing van DNA- en isotopenonderzoek hopen we meer te weten te komen over de achtergrond van deze dame en haar bijzondere begraving.

Figuur 2. De Loden Lady (afbeelding Museum Het Valkhof).

5. Uitwerking van een groot onderzoek (2023-2026: Maasplein)

Doelstelling is in de komende vier jaar het onderzoek naar onder meer de opgraving van de Romeinse tempels op het Maasplein verder uit te werken en te publiceren. Dit betrof een van de belangrijkste en grootste opgravingen van onze eigen archeologische dienst van de afgelopen 30 jaar. Tevens wordt middels deze doelstelling de samenwerking gezocht met de Radboud Universiteit en het Valkhof Museum. De uitwerking van dit onderzoek zal bevestigen dat we in Nijmegen een uniek tempelcomplex hebben dat in belang, uniciteit en kwaliteit van vondsten te vergelijken is met de opgraving bij Herwen-Hemeling, die recentelijk in het nieuws. Met de publicatie van deze opgraving zetten we nogmaals Nijmegen op de (internationaal) wetenschappelijke kaart van Romeins Noordwest-Europa en kan de realisatie van een visualisatie ter plaatse worden uitgewerkt. De focus op het Maasplein sluit ook aan op het plan van de Radboud Universiteit om in 2027 een grote tentoonstelling over de Romeinse stad Ulpia Noviomagus in het Valkhof Museum te organiseren.

Waalsprong archeologie

Bovengenoemde uitwerking van oud onderzoek zal naast het al lopende onderzoekstraject voor de archeologische opgravingen en synthese van de Waalsprong uitgevoerd worden. Dit traject is al in 2019 gestart en wordt vanuit de

Grex Waalsprong gefinancierd. Hiertoe is in 2018 een collegebesluit genomen. In het tweede kwartaal van 2023 verschijnen hiervan de eerste producten: de nieuwe geomorfogenetische kaart[2] van Nijmegen-Noord (de onderlegger voor al het bodemonderzoek) en het rapport over de bronstijd-sauna's (zie fig. 2).[3]

Figuur 3. Opgraving van de bronstijd-sauna.

Constructing the Limes

Daarnaast wordt ook een bijdrage geleverd aan het NWA project Constructing the Limes. Dit project is een initiatief van de Universiteit Utrecht, waar vele partijen bij betrokken zijn. Zo hebben de Saxion Hogeschool, de Vrije Universiteit en diverse particuliere instellingen en musea aangehaakt met als doel vanuit burgerparticipatie en de inzet van vrijwilligers vondsten en kennis over de Romeinse Limes in Nederland breder toegankelijk te maken.

Het belangrijkste product van deze samenwerking met de gemeente Nijmegen is de uitwerking en synthese van de opgraving Kops Plateau samen met studenten en vrijwilligers. Ook hiervan verschijnt in het tweede kwartaal van 2023 het eerste resultaat: een rapport met een overzicht van de metalen gereedschappen uit de Romeinse tijd (en latere perioden). Met deze overzichtspublicatie is het materiaal nu toegankelijk en beschikbaar gemaakt voor verder onderzoek, daar waar dit sinds de jaren '90 in veel gevallen in de archeologische depots van de gemeente en provincie zonder beschrijving of catalogus bewaard werd.

Financieel overzicht 2023

Er is een begroting gemaakt voor uitvoering van het programma voor de bovengenoemde doelstellingen voor het jaar 2023. Dit zal voor elk jaar worden gedaan, waarbij de laatste stand van zaken wordt beoordeeld en benut voor het voorstel van het nieuwe jaar.

1. Inventarisatie onderzoeken	€ 60.000
2. Graven met Beleid 2	€ 36.000

[2] Een geomorfogenetische kaart toont landschappelijke eenheden die op verschillende wijzen zijn ontstaan (genese) en wat betreft vormkenmerken en reliëf van elkaar verschillen (geomorfologie).

[3] Zie krantenartikel: Onderzoeker treft 3.600 jaar oude sauna in Nijmegen: 'Meest raadselachtige vindplaats ooit' - NRC

3. Periodekaarten	€ 20.000
4. Oud onderzoek - klein: Loden Lady	€ 47.500
5. Oud onderzoek - groot: Maasplein	€ 22.500
6. Algemeen	€ 8.500
totaal	€ 194.500

Tabel 4 Globale begroting 2023 voor Programma uitwerking oud archeologisch onderzoek.

In 2023 ligt het accent op het afronden van het eerste kleine onderzoek (Gm3, doelstelling 4) en de inventarisatie van de onderzoeken (doelstelling 1). Tevens wordt dit jaar een aanzet gegeven tot het realiseren van de doelstellingen 2, 3 en 5. In 2024 zullen naast een ander klein onderzoek (nog te bepalen, doelstelling 4) de doelstellingen 2 en 3 worden gerealiseerd. Vanaf dat jaar zal het accent steeds meer gaan verschuiven naar de uitwerking van het grote onderzoek aan het Maasplein (doelstelling 5). Waar mogelijk zal gezocht worden naar externe fondsen.

Dit financiële overzicht staat los van het onderzoek voor de Waalsprong dat vanuit de gebiedsontwikkeling Waalsprong wordt gefinancierd, zoals de huidige wetgeving bedoeld heeft. De kosten voor Constructing the Limes worden voor een deel vanuit het reguliere programma Cultuur en Cultureel Erfgoed bekostigd en met gelijke bijdragen vanuit het NWA fonds.